

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Interview met Cees Veerman: 'een overheid moet richting geven en ruimte maken'

Bormans, Abel; Kock, Ward de

Citation

Bormans, A., & Kock, W. de. (2019). Interview met Cees Veerman: 'een overheid moet richting geven en ruimte maken'. *Leidschrift*, 34(mei: Over vette en magere jaren. Voedselgeschiedenis vanaf de Griekse agora tot op de Amerikaanse televisie), 107-120. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3180766>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3180766>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Interview met Cees Veerman: ‘een overheid moet richting geven en ruimte maken’

Abel Bormans en Ward de Kock

Cees Veerman (1949) was tussen 2002 en 2007 landbouwminister in de kabinetten-Balkenende I, II en III. Hiernaast bekleedde hij verschillende hoogleraarsposten aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, de Universiteit van Tilburg en Wageningen University & Research en was hij voorzitter van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten.

In 1973 deed Veerman zijn doctoraalexamen Economie in Rotterdam en in 1983 promoveerde hij in Wageningen. Hij was universitair docent economie en methodologie tot hij aantrad als hoogleraar in Tilburg in 1989. In 1997 leidde hij vervolgens de fusie tussen de grote groenten- en fruitveilingen van Nederland tot The Greenery. Direct hierna leidde hij de fusie tussen de ambtelijke Dienst Landbouwkundig Onderzoek en de Landbouwniversiteit Wageningen.

Het interview met Cees Veerman vond plaats op 7 maart 2019 bij hem thuis in zijn Zuid-Hollandse woonplaats Goudswaard.

Naast dat u wetenschapper en politicus bent geweest, bent u ook herenboer. Hoe is uw familiebedrijf hier ontstaan?

Mijn grootvader van moederskant komt uit West-Brabant. Hij was als soldaat tijdens de Eerste Wereldoorlog gestationeerd geweest in de Hoeksche Waard. Daar leerde hij mijn oma kennen die uit Zuid-Beijerland kwam. Zijn vader, die zes zoons en twee dochters had, heeft hen allemaal een boerderij gegeven of voor ze gekocht. Op één na, die wilde geen boer worden, maar onderwijzer in Nederlands-Indië. Mijn opa vader kocht voor mijn vader een boerderij in Nieuw-Beijerland, in het midden van het dorp, in 1922. Daar is hij toen getrouwd met een boerendochter uit de Hoeksche Waard. Van mijn vaders kant begon mijn opa een klein bedrijfje. Hij huurde er vervolgens een hoekje grond bij en teelde daar aardappels op. Met zijn gezin deed hij dan het handwerk om er vervolgens als dagloner nog wat bij te verdienen. Daarna kocht hij er een nieuw hoekje grond bij. Zo werd het kleine boerderijtje steeds groter.

Mijn opa is na de Watersnoodramp van 1953 naar de Noordoostpolder gegaan, daar werden toen nieuwe bedrijven uitgegeven.

Leidschrift, jaargang 34, nummer 2, mei 2019

Zijn zoon, mijn vader, is niet meegegaan, maar heeft zijn kleine bedrijfje doorgezet en is toen met mijn moeder getrouwd. Mijn vader is jong overleden, op zijn 57^e. Toen heb ik in 1986, op mijn 36^e, het bedrijf overgenomen. Wij konden later, in 1989, uit een faillissement een boerderij van honderd hectaren hiertegenover kopen uit hand van de bank. Zelf hadden wij dertig hectaren. Een paar jaar later kochten we een veebedrijf erbij van een weeshuis van de Hervormde Kerk in Schiedam. Die had het gekocht als belegging na de oorlog, van een familie van wie het ontnomen was, omdat deze naar verluidt uit NSB'ers bestond. Vervolgens hebben we dat uitgebouwd tot een bedrijf van nu driehonderd hectaren. Een deel van die grond hebben we in erfpacht overgedragen aan de ASR verzekeringsgroep. Van het geld dat we overhielden, kochten we een bedrijf in Frankrijk in 2000, van vijfhonderd hectaren.

De onteigening van NSB'ers en de adequate actie na de Watersnoodramp zijn voorbeelden van overheidsinterventies. Is er altijd zo'n nauw verband geweest tussen de overheid en de landbouwsector?

De invloed van de overheid is altijd erg omvangrijk geweest met betrekking tot landbouw en voedsel. Bijvoorbeeld tijdens de Eerste Wereldoorlog was een van de grote productiegebieden voor graan, Noord-Frankrijk, permanent bezet. Het gebied is helemaal omgeploegd door granaten en bijna tien jaar buiten productie geweest. Dat leidde tot kolossaal hoge graanprijzen, waar Nederlandse boeren zeer van hebben geprofiteerd. Naast de bezetting werden de graanaanvoeren uit de Verenigde Staten belemmerd door Duitse duikboten. Het jaar 1917 was een van de beste boerenjaren in de Nederlandse geschiedenis, omdat de graanprijzen torenhoog waren. In het verloop van het interbellum is er steeds belangrijke overheidsinterventie geweest, wanneer de graanprijzen onderuitgingen. Dan werden er tarieven geheven door elk land apart, onder andere door Duitsland en Frankrijk, die tarieven hieven om de eigen markt en boeren te beschermen.

De situatie was niet anders dan tijdens de grote Landbouwcrisis van 1870. Destijds werd het Midden-Westen van de Verenigde Staten opgelegd voor landbouw door het aanleggen van spoorlijnen en door de uitvinding van het prikkeldraad om vee af te rasteren. Vervoerd met stoomschepen overspoelde het Amerikaanse graan de Europese markten,

waardoor de lokale productie van boeren onderuitging. Overheidsbemoeienis begon toe te nemen. In Duitsland voerde Bismarck uiteindelijk *die deutsche Getreidezölle* in om de eigen boeren te beschermen. Na de Tweede Wereldoorlog werd dat nog verder versterkt, Europa importeerde toen 30-40 procent van zijn voedselbehoefte, met name vanuit de Verenigde Staten.

Het Oostblok was al afgeschermd, dus de toegang tot Russisch, Roemeens of Pools graan was afgesloten door het IJzeren Gordijn. Engeland bleek zijn landbouw te hebben verslonsd, omdat ze grote *dominions* hadden: Canada, Nieuw-Zeeland, Australië en India. De Engelsen hadden dus de eigen landbouw laten sudderen en verpauperen. Ze konden zich dat permitteren, want er vloeide Australische wol, Nieuw-Zeelandse boter en Canadees graan in. Daar hoopten ze weer op terug te vallen, maar dat viel tegen. Uiteindelijk hebben ze zelfs Royal Air Force-piloten tot boer moeten omscholen, maar zij bleken geen geboren boeren. Europa was dus aangewezen op de Verenigde Staten.

In Europa werd al snel de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) opgericht. Die had als achtergrond dat de Fransen en de Duitsers steeds oorlog voerden, drie keer tussen 1870 en 1945, en dat was desastreus voor de Europese stabiliteit en handel. De EGKS ging vooral over kolen en staal, de belangrijkste bronnen voor de zware industrie, die de landbouw al had afgelost als drager van de welvaart. De EGKS kwam echter al snel tot de conclusie dat de voedselvoorziening van Europa op orde moest worden gebracht. Overheidsingrijpen in de voedselmarkten en het stimuleren van de voedselproductie zou gezamenlijk gedaan moeten worden, dus werd landbouwbeleid al gauw een van de belangrijkste onderdelen. In de jaren vijftig werd besloten om er een *gemeenschappelijk* landbouwbeleid van te maken.

Hier betreedt de Nederlander Sicco Mansholt het toneel. Hij was in Nederland minister van Landbouw geworden in het eerste kabinet-Schermerhorn na de Tweede Wereldoorlog. Hij werd naar Brussel geroepen samen met Dirk Stikker, die toen minister van Defensie was. Zij, tezamen met enkele hoge Nederlandse ambtenaren, hebben in Brussel het gemeenschappelijk landbouwbeleid van Italië, Duitsland, Frankrijk en de Benelux op poten gezet. In de eerste plaats moest Europa zichzelf weer kunnen voeden. Ten tweede moesten er reële prijzen betaald worden voor basisproducten die voor de arbeider een redelijk bestaan en zekerheid konden garanderen. De hele wederopbouw moest gebeuren door handjes

en men wilde daarvoor de lonen van de arbeiders laag houden, om zo de concurrentiekracht van de industrie weer op peil te brengen met als uiteindelijke doel om het ooit weer kon op te kunnen nemen tegen de Amerikaanse concurrentie.

Met het landbouwbeleid van de EGKS waste de ene hand de andere: de boeren kregen een redelijk inkomen, de verzorging van het voedsel werd geregeld en de lage arbeiderslonen hielpen de industrie. Er ontstond een pact tussen de landbouw en de industrie. Beide sectoren hadden groot belang bij voedselvoorziening en bij redelijke prijzen voor boeren, zodat deze konden moderniseren en de productie konden verhogen. Een verhoging van de productiviteit per hectare, per man en per dier werd in gang gezet. Deze was spectaculair.

Het beleid hield in dat de markt geruimd werd met behulp van vaste, gegarandeerde prijzen met invoerbepalingen, en overschotten werden met exportsubsidies afgezet naar het buitenland. De gedachte achter het beleid was dat in jaren van overschot de overheid de overschotten uit de markt nam en ze opsloeg, in de vorm van bijvoorbeeld melkpoeder. Zo werden melk, graan, plantaardige olie, plantaardig eiwit, erwten en bonen opgeslagen. De overheid was een soort regulator in de vorm van het oude Egyptische idee van zeven magere en zeven vette jaren.

De productie steeg echter zo geweldig dat er een chronisch overschot ontstond: de bekende boterbergen, melkplassen en wijnzeeën. Dat was niet financieel haalbaar, dus ging men gedwongen exporteren naar de wereldmarkt. Het prijsverschil was echter te groot, wat resulteerde in exportsubsidies. De overige overschotten moesten soms gratis worden weggegeven. De boterberg is bijvoorbeeld aan Rusland verkocht voor een appel en ei. Het is zelfs weleens omgezet tot vet, en zo zijn er schepen van de helling gegleden op Nederlandse boter.

Dat is maatschappelijk natuurlijk niet vol te houden. Maar ja, verander dat maar eens. Zo is dat Europese landbouwbeleid altijd de kern geweest van het hele Europese beleid: Het is 40 procent tot 50 procent van het totale budget geweest en dan zegt iedereen: 'Wat een schande die landbouwsubsidies!' Ja, maar voor de rest is er weinig gemeenschappelijk Europees beleid. Er is geen gemeenschappelijk sociaal beleid of defensiebeleid. Het enige wat écht vanaf het begin het gemeenschappelijke beleid en een gemeenschappelijke markt is geweest, is de landbouwmarkt.

U had het over de boterbergen, melkplassen en wijnzeeën in de zestiger jaren. Was dat onoverkomelijk?

Niemand had het voorzien, ook Mansholt niet. Men had zo veel behoefte om de EU-bevolking zelf te voeden, men was ook erg benauwd voor wéér een oorlog, en men wilde zich wapenen tegen het Oostblok. Het was de Koude Oorlog op zijn hoogtepunt. Men zei: 'De productie moet worden gestimuleerd; de lonen moeten laag blijven, dan kan de industrie daar zijn voordeel bij hebben,' maar op het einde ging de productie zo hard, dat het systematisch de vraag overtrof. En dan zie je dus het systeem aan zijn eind.

Maar verander dat politiek maar eens, want geen enkele landbouwminister van een lidstaat gaat natuurlijk roepen: 'Laten we de prijzen maar verlagen!' Er is een gemeenschappelijk belang van die ministers om de prijzen niet te verlagen, dus de druk kwam in de regering van de ministers van Financiën. Die zeiden: 'Het moet ophouden.' Toen kwamen er maatregelen: je kreeg quoteringen voor suiker en melk en voor granen werden de verplichte braakleggingen ingesteld. Je mocht van je twintig hectaren graan er nog maar vijftien inzaaien. De overige vijf moest je braak laten liggen.

Eind jaren tachtig, begin jaren zeventig, was de landbouw hersteld. De arbeiders hadden voldoende en goed voedsel tegen redelijke prijzen en de concurrentiekracht van de industrie was hersteld. We konden de Amerikanen aan en we konden de rest van de wereld aan. Maar de industrie vond het te duur worden. Hierom moest de politiek met hele kleine stapjes worden gewijzigd. Want boeren — zeker de Franse boeren — staan zo op straat met de tractoren. De gele hesjes, dat waren toen boeren, die 'bezetten' en weerstand bieden aan die noodzakelijke politieke veranderingen.

Welke rol speelde Nederland in de Europese voedselvoorziening sinds de jaren tachtig?

Nederland heeft qua productieomvang geen belangrijke rol gespeeld, behalve voor specifieke producten. Dat gaat niet primair om voedselproducten, maar om uitgangsmateriaal.¹ Daar zijn we goed in: in het vermeerderen van pootaardappelen, tomaten- en komkommerzaad, en

¹ Jonge planten die opgekweekt moeten worden.

bijvoorbeeld voor graszaden voor sportvelden. Dat zijn hoogwaardige producten.

Landen als Frankrijk en Duitsland hebben echter altijd een groter aandeel gehad in de productie van basisvoedselproducten: granen, vlees en melk. In de melkproductie hebben wij natuurlijk nog wel een belangrijke positie, maar de echte grote *moneymakers* zitten in de tuinbouw, zowel in sierteelten, bollen en bloemen als in de voedingstuinbouw, in bomen en heesters. Daar zit onze grote positie die van belang is.

Daar hebben we ons ook altijd op geconcentreerd, omdat wij een kleine oppervlakte productieruimte hebben. We hebben veel mensen; we hebben veel infrastructuur en een groeiende bevolking. Die infrastructuur moeten we nog verder uitbouwen, en dat gaat ten koste van de landbouwgrond. Dit maakt onze grond ook duur, dus moeten wij op die grond zo hoogwaardig mogelijke producten telen.

Dat heeft geleid tot de industrialisatie van de productie. Na de oorlog waren Brabant en Gelderland buitengewoon arme streken vanwege het slecht opbrengende vermogen van de zandgrond aldaar. De uitvinding van de kunstmest heeft de landbouw geweldig gestimuleerd, maar kunstmest is wel fossiele energie. Kunstmest wordt uit de lucht gemaakt door het te comprimeren, het af te koelen, en er vervolgens ammoniak van te maken. Dat is allemaal fossiele energie die je daarvoor gebruikt. De intensieve veehouderij is zodoende ontstaan als een alternatief voor de moeilijk mogelijk zijnde plantaardige productie.

De industrialisatie van bijvoorbeeld melkveehouderijen is natuurlijk anders gegaan. Traditioneel stonden koeien buiten, waar de koe haar eigen eten opzoekt. Dat is echter heel erg inefficiënt, aangezien het dier tijdens een natte periode met zijn poten meer vertrapt dan het met zijn bek kan opeten. Dus wat zie je gebeuren? Net als bij de kippen- en varkenshouderij laat je de dieren niet meer buiten, maar houd je ze op stal, en breng je het voer bij het dier in plaats van dat je het dier zijn voer laat opzoeken. Dat leidt tot grote productiviteitsstijging maar ook tot de vraag: behandelen we die dieren dan wel netjes? Kan hij nog soorteigen gedrag vertonen? Nou het antwoord is bij de intensieve veehouderij: 'Nee, dat kan hij niet.'

Wij buiten dat dier uit. Waarom? Omdat we goedkope melk en goedkoop vlees willen hebben! Een boer wil best zijn koeien buiten laten, maar als hij een kwartje voor zijn melk krijgt, dan kan hij twee dingen doen. Hij kan zeggen: 'Het moet dus anders, dus ik hou mijn koeien binnen en ik maak mijn bedrijf groter want dat is efficiënter,' of: 'Ik stop ermee.' Dat zijn

de twee mogelijkheden. Dus daarom irriteert het mij vaak dat gedaan wordt alsof de boeren zogezegd *the villain of the piece* zijn. Zij zijn onderdeel van een mechanisme waarbij de consument, en in zijn plaats, de supermarkt, altijd hamert op lage prijzen: op voordeel. En dus krijgt de boer de druk van die consumenten teruggegeven. Wat doet die boer: hij past zich aan of hij stopt. En dan heeft hij ook nog internationale concurrentie, bijvoorbeeld uit Brazilië, waar men niet zo krap kijkt met het rooien van bomen of het in gebruik nemen van nieuwe gebieden. Vervolgens rommelt men nog een klein beetje met hormonen om de dieren sneller te laten groeien en met gewasbeschermingsmiddelen die hier al tien of twintig jaar verboden zijn. Dat kunnen wij niet controleren. Men mag daar genetisch gemodificeerde soja telen. Dat mag in Europa niet. Maar de genetisch gemodificeerde soja gaat wel in het veevoer hier. Dus die koeien, varkens en kippen eten wel gemodificeerde soja. Dat is niet erg, want het is nog nooit gebleken dat dat slecht is voor mensen en voor dieren, integendeel, maar wij mogen het in Europa niet telen. Dus dat zijn concurrentiële nadelen die op grond van zowel Europese als nationale wetgeving wordt opgelegd.

Waarom mag dat in Europa niet, en elders wel?

Omdat wij in Europa denken dat dat uiteindelijk slecht is voor de ecologie. Dat genetisch gemodificeerde rassen de natuurlijke, oorspronkelijke soorten uitkruisen. Wij kunnen dat namelijk niet tegenhouden: die pollen vliegen door de lucht en daardoor zouden de soortenrijkdom en de *resilience* afnemen. De eigen kracht van het gewas gaat onderuitgaat en verslapt en het degenereert genetisch. Dat zijn de verwachtingen, maar is nog nooit overtuigend aangetoond. Maar in de wetenschap telt vaak het voorzorgsprincipe. Als het niet bewezen is dat het niet zo is, dan is het mogelijk wel zo. De hele discussie over het gepatenteerde middel *Roundup* — dat is glyfosaat — gaat over de vraag of dat nou kankerverwekkend is: ja of nee. De Wereldgezondheidsorganisatie heeft gezegd: ‘Het is niet uitgesloten.’ Op grond daarvan is een heel *frame* ontstaan dat glyfosaat zo’n beetje het ergste is wat er is. Nou, het is redelijk onschadelijk in vergelijking met sommige gewasbeschermingsmiddelen waarbij een snufje al genoeg is om je om zeep te helpen. Die discussie is helemaal vertekend in de media. De overheid schrijft middelen af of laat middelen toe – maar soms zie ik de logica niet. Maar de greep van de overheid op de toelating is heel groot.

Het klinkt alsof de overheidsinvloed wordt bepaald door een vertekend democratisch debat en supranationale structuren. Minister van Landbouw zijn lijkt ons niet makkelijk.

Nee, dat kan ik je verzekeren. Je hebt te maken met Europees beleid, dat je landelijk moet toepassen. Je hebt wel landelijk mogelijkheden om dingen te doen, denk maar aan de voorschriften over houderijsystemen — hoeveel ruimte een varken of kip moet hebben — dat mag in hoge mate worden bepaald door de lidstaat zelf. Echter zijn sommige eisen wel Europees. Zo hebben we nu in Europa een kooiverbod. Leghennen mogen niet meer leven op de oppervlakte van een A4-tje, want dat is natuurlijk vreselijk.

Die oude kooien verkopen we nu in Oekraïne en daar stoppen ze die kippen er wel in. Die eieren komen echter weer terug naar Europa, want ja, we moeten Oekraïners toch helpen, hè... Dat was illustratief voor de grote weerstand tegen dat verdrag met Oekraïne.

Tijdens uw ministerschap, wat waren toen de grootste uitdagingen in de voedselsector?

In mijn tijd was er al enige tijd geen tekortproblematiek, eerder een overschotproblematiek. Het belangrijkste wat er nu speelt in die landbouwsector is hoe je de landbouwsector zodanig kan gaan omwerken dat we van dat hele productiegerichte en productiviteitstijgingsgericht denken overgaan op duurzaamheidsdenken. Dat wil zeggen: circulaire processen.

Het vraagstuk in mijn ministertijd was niet of er wel voldoende voedsel was, maar veeleer hoe we de landbouw zouden kunnen verduurzamen, zodat er minder fossiele energie nodig was, de omgeving — het grondwater of het oppervlaktewater — minder belast werd, en we beter met dieren omgingen. Hoe kunnen we het nou zo doen dat consumenten bereid zijn 10 procent meer te betalen? In sommige gevallen 30 procent zodat we de dieren de ruimte kunnen geven.

Maar hoe organiseer je dat? Hoe zorg je nou dat de consument daartoe bereid is? Een vleestaks waarbij de opbrengst terug naar de boeren gaat? Dat is natuurlijk mooi bedacht — even afgezien van alle administratieve rompslomp die daarbij komt kijken, want de alcoholtaks wordt bijvoorbeeld zeer gecontroleerd — maar 70 procent van sommige

producten, zoals bijvoorbeeld varkensvlees, worden geëxporteerd. Dus op het moment dat wij een vleestaks, eierentaks of vettaks zouden heffen, dan betekent dat we naar het buitenland toe die taks niet kunnen heffen. En het kan betekenen dat men dus illegaal die spullen uit het buitenland inbrengt. Denk maar aan de prijs van sigaretten. Iedereen gaat naar Duitsland; of aan de prijs van benzine, alle tankstations aan de grens kunnen we sluiten. Zolang dat niet één beleid is in Europa kun je niet voorstellen dat niet via sluiproutes allerlei spullen in en uit andere landen komen. Een vleestaks hoort dus wel aardig aan, maar vergis je ook niet wat het controleapparaat kost!

Wat voor beleid moet er dan gevoerd worden?

Het moet blijven gaan in de richting van duurzaamheid, maar stapsgewijs. Wat mij een beetje irriteert, is dat sommigen die plannen voor de landbouw hebben, zo weinig weten over hoe dat er daar aan toegaat. Hoe dat landbouwkundige productieproces, hoe dat soort vaste gegevensheden in elkaar zitten. Het is geen individueel productieproces. Je kunt op elk moment beslissen om iets te gaan maken, hè: een konijnenhok of een auto. Maar in de landbouw kun je dat niet. Je kunt niet beginnen op het moment dat je wilt. Dat wordt door het seizoen gedictéerd; door het weer; door het klimaat. Wat je kunt telen. En het wordt gedictéerd door ziekten en plagen, maar ook door vaste gegevensheden zoals groeitijden en rijptijden! Je kunt een appel plukken in augustus en je tanden erin zetten, maar dat is niet verstandig. Die appel is nog niet rijp. Dat heeft z'n tijd nodig. De tijd is een *compagnon* van 't landbouwkundige productieproces. Maar die tijd die *regelt* ook het landbouwkundige productieproces.

Het industriële productieproces kun je in serie doen. Je kunt een lopende band maken, je kunt auto's maken, je kunt met een beetje beginnen en dan aan de slag gaan met opschalen. Je kunt de band harder laten lopen, je kunt 'm stilzetten. Je kunt zeggen: 'De prijzen staan me niet aan; ik ga een ander model maken!' Maar als je bijvoorbeeld van graan een ander ras wil maken, dat duurt heel lang. Vanaf het eerste idee dat je hebt om een kruising te maken tot een marktrijp product — dat ook goed gekeurd is door de instanties — duurt soms wel twintig jaar. Je kunt het verkorten met de helft van de tijd door genetische modificatie, maar dat willen we niet. 'Dat is griezelig; knippen in het erfelijk materiaal. Dat is ingrijpen in het

leven! Dat moeten we niet willen.' Prima, dan doen we dat niet, maar dat betekent dus dat het maken van nieuwe variaties, die vaak ziektebestendig of droogtebestendig moeten zijn, heel lastig is. Wie gaat er twintig jaar investeren in onderzoek en dan uiteindelijk misschien wel met niks terugkomt?

Met de farmaceutische industrie is dat natuurlijk hét grote debat. Waarom zijn die medicijnen zo duur? 'Ja', zeggen die farmaceuten, 'omdat het zolang duurt voordat wij een middel hebben en nog langer duurt voordat we 't goedgekeurd krijgen.'

Bent u zelf een voorstander van genetische modificatie?

Ik zie de bezwaren niet van genetisch gemodificeerde rassen, want we doen het nu al dertig of veertig jaar, en er is nog niet gebleken dat daar schadelijke effecten van zijn voor de gezondheid van mens en dier.

Maar natuurlijk zit er altijd een risico aan, want men verwijst dan bijvoorbeeld naar DDT, het insectenbestrijdingsmiddel, waarvan later bleek dat in het lichaam in het vet ophoopt en als dat bepaalde kritische waarden overstijgt, dan ga je dood. In de voedselcyclus werkte het zo dat kleine dieren deze stof opnamen in het bespoten veld en dat de vogels die deze diertjes vervolgens aten, doodgingen. Mensen gingen er ook aan dood, omdat ze te veel van de DDT hadden geïnhaleerd. Pas later, na tien à vijftien jaar, is toen vastgesteld dat DDT catastrofale uitwerkingen kon hebben. Dus dat middel is verboden, maar wordt in Afrika voluit toegepast, want anders kunnen ze niet die sprinkhanen van hun oogst af houden. Hier in Nederland en Europa is het middel wel uit de handel genomen.

Inmiddels het debat over genetische manipulatie echter opgeschoven van gezondheidsvraagstukken naar het bezwaren over economische machtsspel, waarin grote bedrijven als Monsanto de hoofdrol spelen, nietwaar?

Monsanto is met het verkeerde been in die hele discussie gestapt. Die zei: 'Wij hebben hier een genetisch gemanipuleerd soja-ras en daar kun je ons bestrijdingsmiddel, *Roundup*, opspuiten, en daar is het tegen bestand. Je kan

het onkruid laten groeien en op een gegeven moment spuit je er *Roundup* op en gaat het onkruid dood en het gewas blijft overeind.’

Ja, dat is voor een boer heel makkelijk, hè. Maar het publiek zei: ‘Ja, hoor eens, het gaat er toch niet om dat we het de boer makkelijk maken? Het gaat erom dat het geen nadelige effecten voor de gezondheid en biodiversiteit heeft.’ Dus het *maatschappelijk voordeel* was niet duidelijk. Het was alleen een particulier voordeel, namelijk voor de boer. En uiteraard ook voor Monsanto. Maar vergeet niet: een heel groot deel van het onderzoek gebeurt op universiteiten. Weliswaar vaak in opdracht van grote concerns, maar Nederlandse veredelaars in de tuinbouwwereld — Rijk Zwaan B.V., dat is een familiebedrijf, en Koppert B.V., een familiebedrijf — die doen zelf vaak ook dat soort onderzoeken, samen met universiteiten. Wageningen doet bijvoorbeeld veel contractonderzoek. Maar die *know-how* zit dus niet alleen bij die grote concerns.

In Wageningen kunnen ze met CRISPR-technologie (een iets verfijndere, minder ingrijpende technologie) bepaalde genen aan- en uitzetten die een bepaalde voor- of nadelige uitwerking hebben. Dat is beschikbaar, maar dat willen we niet. ‘t Is net kernenergie, dat willen we ook niet. Want, tja, ‘t afval... Nu weten we van fijnstof, en van de opwarming van de aarde, en dan denken we: ‘Die kernenergie, dat was nog niet zo slecht...’ De 51 kerncentrales in Frankrijk blijven voorlopig wel draaien. Er zit ook een maatschappelijk component in die acceptatie, want als we schaarste zouden krijgen, dan is die technologie zo geaccepteerd. Want dan is het eenvoudigweg geen afweging meer. We kunnen het ons nu permitteren om te zeggen: ‘We willen het niet,’ of ‘We willen alleen biologisch.’

Al daargelaten of biologisch duurzamer is dan de traditionele methoden, als ik kijk naar de productie per vierkante meter, of de productie per eenheid arbeid dan is biologische productie veel inefficiënter. Dus als je zegt: we willen een kilo graan produceren met de minst mogelijke input, dan is de traditionele methode *by far* de efficiëntste. Men heeft gezegd: ‘De biologische landbouw is gezonder.’ Dat is nooit aangetoond, na heel veel onderzoek. ‘Het is smakelijker!’ Dat kan zeer goed het geval zijn; dat is een kwestie van appreciatie. De koopkracht bij groepen consumenten is aanwezig en dat is dus prima. Maar zijn ze echt gezonder? Nooit aangetoond.

Moet Nederland wel blijven inzetten op biologische landbouw?

Biologische landbouw is een mogelijkheid om duurzamer te produceren, maar als je vraagt: 'Hoe maak ik nou het meeste product met zo min mogelijke input?' Dan is, zoals ik al zei, de traditionele manier – gaan voor de meest efficiënte wijze – nog *by far* superieur aan de biologische. De biologische werkwijze heeft een andere, *ideologische* component.

De moderne, industriële landbouw is een vrucht van de moderniteit. Een *offspring* van de Verlichting: we zetten de techniek in tot verbetering van het lot van de mensheid. De kern van het humanisme. Maar de ideologische component die achter de biologische landbouw ligt, is dat we verantwoord moete omgaan met Moeder Aarde. Dat is toch een denkwijze die holistisch georiënteerd is: we moeten het geheel voor ogen houden; we zijn een onderdeel van de planeet Aarde en deel van het heelal, en daar zijn wij dienstbaar aan. Dan kom je terecht bij de antroposofie van Rudolf Steiner en dat is een heel ander antropologisch beeld. Anti-modernistisch, romantisch.

Het zijn in essentie twee wereldbeelden die tegenover elkaar staan. Louise Fresco is een voorbeeld in Wageningen van het idee dat technologie ons kan helpen om de mensheid te voeden en zo aan een betere wereld te werken als een voortgaande ontwikkeling. De andere benadering vind je bijvoorbeeld bij GroenLinks en is dus anders ideologisch gekleurd. In deze visie moet de landbouw *echt* helemaal anders. Dat gaat natuurlijk nooit lukken en ik vrees de dwangmatigheid waarmee de verandering wordt gepredikt. Als je boeren wil behouden en tegelijk wil veranderen moet je met verstand te werk gaan en de tijd nemen om de harten van de boeren te winnen. Boeren laten zich niet dwingen. En let op de demografie, de demografie doet zijn werk; de helft van de boeren is ouder dan zestig. Tien boeren stoppen er elke dag en dat zijn duizenden per jaar. Welke jongeman of -vrouw wil er nog boer worden?

Wat moet de overheid doen om de huidige problematiek op te lossen?

Een overheid moet richting geven en ruimte maken. Zo van daar moet het heen en ruimte bieden aan mensen die daar een gevolg aan willen geven. En niet onmiddellijk zeggen: 'En, wat ga jij dan doen?' Of als er subsidie gegeven wordt onmiddellijk zeggen van: 'Ja, maar ik wil wel precies weten

waar u het aan besteedt!' Dan ontstaat er meteen weer een enorme administratieve rompslomp. Veel kosten gaan naar paperassen. De boer zegt: 'Ja, ik ben bezig iets te ontwikkelen, moet ik nou vertellen hoeveel uur ik waaraan besteed heb? Zoek het uit!' Er ligt in Brussel honderd miljoen klaar voor afzetverbetering van producten in de tuinbouw. Daar wordt maar een fractie van opgehaald, omdat er zo'n grote controledruk op zit. Men zegt: 'Ja, daar ga ik niet aan beginnen! Ik ben geen boekhouder; ik ben tuinder!'

Maar we kunnen subsidie toch niet geven zonder te weten wat er mee gebeurt?

Natuurlijk niet, maar als jij de eisen zo hoog opschroeft dat je tot in de finesses wil weten wat er gebeurd is, dan haken die tuinders af. Die zeggen: 'Houdt het maar, ik heb er geen zin in. Het kost me meer dan dat het opbrengt.' En daar moet je een evenwicht tussen vinden. Ik wil niet zeggen: 'Geef dat geld maar en zoek het maar uit!' Maar wel een redelijk midden daartussen, want anders gebeurt het gewoon niet. Ik ken heel veel tuinders die zeggen: 'Dat geld uit Brussel? Ik hoef het niet, hoor.' En het gaat dus veelal naar Spanje en naar Italië. Nou, ik heb mijn twijfels of daar de controles zo precies zijn zoals hier.

Kleine boeren in landen als Spanje, Italië en gedeeltelijk ook in Frankrijk hoeven helemaal geen belasting te betalen, slechts een heffing over hectares landoppervlak. Kijk, dan heb je geen ingewikkelde boekhouding nodig. Gewoon uit praktische overwegingen. Nou, als je dat nou met subsidies ook zo zou doen; als je zou zeggen: 'Je kunt dus zó veel subsidie krijgen en daarmee is het uit, maar ik wil wel zien of het gelukt is, of niet.' Slechts een check dat er geen gekke dingen gebeuren. En altijd als je subsidies geeft, is er fraude. Maar de vraag is of je de laatste cent wil opsporen en wat dat dan kost. Ik doel op de 80/20-regel: 80 procent van de kosten om 20 procent van de ellende op te sporen.

Het belangrijkste is ruimte creëren na het richting geven. Nieuwe dingen kosten tijd, kosten energie. 'Laat maar zitten,' zeggen de boeren. Dus als je minister van Landbouw zou zijn, dan moet je inzetten op ruimte geven. Nu komt elke nieuwe minister met een nieuwe beleidsnota, dat is echt niet nodig. We weten heus wel waar het heen moet. Maar win nou die

barten van die boeren! Dat ze zeker zijn van ‘oké, met deze mevrouw of meneer, daar gaan we het mee wagen; daar gaan we het mee redden.’

Maar op de boeren afgeven en voortdurend laten doorschemeren dat zij de kwaai aap zijn, dat is echt verkeerd. Wakker Dier bijvoorbeeld, die reclames zijn natuurlijk goed bedoeld, om mensen wakker te maken. Maar het wordt door de boeren ervaren als: ‘Daar heb je het weer, wij hebben het weer gedaan. Denk je dat wij niet zouden willen dat onze varken drie keer zoveel ruimte hadden? Denk je dat wij dat niet zouden willen? Maar dan moet je ervoor betalen, en dat wil *jij* niet.’ Nou, die schizofrenie, die er dus inzit, daar kom ik dus niet uit. En dan helpen belastingen en subsidies ook niet om dat te forceren.

Dat is niet hoopgevend.

Veranderingen die radicaal worden doorgevoerd, ontsporen. Ik ben dus conservatief. Maar conservatief is niet reactionair. Ik ben niet tegen verandering. Ik ben voor *voorzichtige vernieuwing*, want ik heb veel gelezen en gezien hoe radicale ideeën — vaak vanuit romantiek en idealen voortgekomen — kunnen ontsporen. Stap voor stap moet het, dan kun je het overzien.

Maar je moet wel richting kiezen, en de richting van duurzaamheid is absoluut de goede. De vorm waarin je dat doet, dat tekent zich geleidelijk aan af, en het tempo waarin dat mogelijk is, daarbij moet je het steeltje bij het pannetje houden, zoals wij dat hier in de Hoeksche Waard zeggen.